

زروان

الهمی احمر کریان

پژوهشی در آیین زروان

خلیفه قنبران

قنبران، خلیفه، ۱۳۳۲.

زروان الهی اختر گرایان: پژوهشی در آیین زروان/ خلیفه قنبران؛

بهیهان: هوتران، ۱۴۰۰. ۳۱۴ ص.

ISBN:978-622-7788-11-2

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

الف) کتابنامه: ص[۳۱۱] - ۳۱۴. ب) نمایه

BL ۱۵۰۰

۲۹۵

۸۷۸۳۲۵۳

خلیفه قنبران

زروان الهی اختر گرایان

(پژوهشی در آیین زروان)

ویرایش، مقدمه و صفحه آرایی: محبت زمانی

طراح جلد: زینب مرضایی

نوبت چاپ: اول، ۱۴۰۱

شمارگان: ۲۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۷۸۸-۱۱-۲

حق چاپ محفوظ است.

۱۰۰۰۰۰ تومان

انتشارات هوتران

بهیهان، خیابان شهید آصفی، نرسیده به چهارراه شهید منتظری، پلاک ۵۴۱

تلفن: ۰۶۱۵۲۷۲۲۹۳۶

hootran.publish@gmail.com

فهرست

۹	 مقدمه
۱۳	 پیش‌جُستار
	جُستار ۱: زروان از نگاه اسطوره و فرهنگ
۱۹	 نگاهی فراگیر
۲۴	 اسطوره زروان
۳۶	 کیش زروانی
۴۴	 آیین جبرگرایی زروانی و انگاره سال‌های «کیر»
۴۶	 طرح هزاره‌های زروانی
۴۷	 زروان در متن‌های اوستایی
۴۹	 زروان الهه‌ای چهار وجهی

جُستار ۲: دیرینگی آیین زروان

۵۵	 دیرینگی آیین زروانی
۶۰	 دین کهن هند و ایرانی
۶۱	 دین زروانی
۶۴	 روایت ابن واضح یعقوبی از زروان‌گرایی

۶۶	روایت مورخان زمان ساسانی از زروانیسم
۷۰	سه گانه پرستی در آیین زروانی
۷۲	آیین زرتشتی و مذهب زروانی
۷۳	اندیشه‌ی زروانی در آیین مهرپرستی
۷۹	پیوستگی آیین مهر و زروان
۸۰	اختلافات اساسی میان زروانیسم و به‌دین

جستار ۳: زروان در نگاه فلاسفه

۸۷	نخستین آفرینش
۹۰	کیش‌های ایرانی از دیدگاه رازی
۹۰	کیش‌های ایرانی
۱۱۲	زروانیان
۱۱۳	پنج دیرینه
۱۱۶	تکذیب و ردّ فرق دینی
۱۱۷	تکذیب و ردّ کیش پارسی
۱۲۷	کهن‌ترین اخبار درباره‌ی دین زروانی

جستار ۴: اندیشه زروان‌گرایی در آیین‌های ایرانی

۱۳۳	نفوذ اندیشه‌های زروانی در آیین زرتشتی
۱۳۵	نفوذ زروانیان در آیین‌های دیگر ایرانی
۱۳۷	زروانی به‌عنوان آیین زرتشت در روایت پلوتارک
۱۳۷	از کتاب مینوی خرد پرسش ۷
۱۳۹	دوگرایی ایرانی
۱۴۲	اهورامزدا در تفکر زروانی
۱۴۳	ساختار آفرینش در ارتباط با زمان و فضا
۱۴۴	آیین مندایی و بنیان ایرانی آن
۱۴۵	کیش‌هایی که از آیین زروان تأثیر پذیرفته‌اند
۱۴۵	مذاهب گنوسی و عرفانی ثنوی

۱۵۰.....	آیین مانوی و پیوند آن با آیین زروان
۱۵۳.....	مانویه
۱۵۶.....	مزدکیه
۱۵۹.....	ایزدیان
۱۶۱.....	بایه‌های رفض زروانی گرای
۱۶۲.....	اخلاق در ایران باستان
۱۶۵.....	زروان در آیین مزدایی

جُستار ۵: پیوستگی زروان با آیین‌های دیگر

۱۷۳.....	زروان در اساطیر ودایی
۱۷۴.....	زروان در آیین میترا
۱۷۸.....	میترا میانجی میان اورمزد و اهریمن
۱۸۵.....	زروان بگانه نیروی آشتی دهنده اورمزد و اهریمن
۱۸۷.....	مهرپرستی زرتشتیان و میترائیسم رومی
۱۹۰.....	خدای زمان بیکران
۱۹۴.....	اعتقادات جاری در سوریه
۱۹۵.....	مشترکات فرهنگی ایرانیان و یونانیان قدیم
۱۹۸.....	توصیف عرفانی زروان
۱۹۹.....	نفوذ در آیین یهود

جستار ۶: جبر اختری و تقدیرگرایی

۲۰۳.....	افلاک و اختران مدبران و ارباب بخت و تقدیر در آیین زروانی
۲۰۶.....	دیدگاه محمد زکریای رازی
۲۱۴.....	نقش و جایگاه اختران در کیش زروان
۲۱۸.....	آبد
۲۱۹.....	آزل
۲۲۰.....	هفت جنبه
۲۲۲.....	زروان خدای تقدیر

۲۲۵	نگرش به دینان به تقدیر
۲۲۶	واکنش انسان در برابر تقدیر
۲۳۰	تقدیرگرایی در مکتب کنفوسیوس
۲۳۲	نقد مکتب اشاعره (جبرگرایی)
۲۳۳	جبر و اختیار در نزد متفکران ادب ایران
۲۳۴	شاهنامه و اندیشه‌های زروان‌گرایی
۲۴۱	شاهنامه و قضا و قدر
۲۴۴	پهنه آسمان از دیدگاه شاهنامه
۲۴۵	آیا فردوسی جبرگرا است؟
۲۴۷	دیدگاه خیام در جبر و اختیار
۲۴۹	جبر و اختیار از دیدگاه مولانا جلال‌الدین رومی (مولوی)
۲۵۰	جبر و اختیار در نگاه سعیدی
۲۵۲	فاتالیسم حافظ

جستار ۷: کیش زروان در سده‌گاه تاریخ

۲۵۹	آیین زروانی در دوره هخامنشیان
۲۶۵	آیین و کیش اشکانیان
۲۶۷	آیین زروانی در دوران ساسانیان
۲۷۲	آمیختگی زروان‌گرایی در نوزایی فرهنگ شاهنامه
۲۷۴	کیش زروانی در اوایل دوره‌ی ساسانی
۲۷۵	چگونه زهد زروانی به آیین زرتشت راه یافت
۲۷۷	آیا بزرگمهر زروانی بوده است
۲۸۴	چرا باورهای زروانی از آیین زرتشت زدوده شد

پیوست‌ها

۲۸۷	فرهنگ واژگان
۲۹۵	نمایگان
۳۱۱	کتاب‌نامه

مقدمه

اگر دین را از نخستین مؤلفه‌های تمدن بشری بدانیم ایرانیان از جمله مردمان متمدنی هستند که در درازنای تاریخ هیچگاه بدون آن نزیسته‌اند. آنان در هر برهه‌ای از تاریخ یا خود مبدع دین بوده‌اند (از جمله با خلق سه کیش مهم و تاثیرگذار مهری، زرتشتی و مانوی) یا با تأویل و تفسیر و دخل و تصرف در باورهایی که از دیگر ملت‌ها، با طیب خاطر یا به ناچاری، پذیرفته‌اند تلاش کرده‌اند فرامین و تعالیم آن‌ها را با فرهنگ خود سازگار کنند.

ادیان ایران باستان و متولیان آن در آغاز نقش مراکز علمی و دانشمندان امروز را بازی کرده و بنا به درکشان از مسایل سعی داشتند پاسخگو یا توجیه‌کننده‌ی بسیاری از پرسش‌ها، اغماض‌ها و پیچیدگی‌های عالم هستی باشند. در واقع تعالیم آنان بود که به داد بشر درمانده‌ی آن روز رسید و نگذاشت جامعه‌ی انسانی از معنا و مفهوم تهی شود.

یکی از باورهای کهن ایرانی که در روزگاران پیشین بازار پُر رونقی داشت، اعتقاد به خدای زمان یا زروان بود. با وجودی که عده‌ای باور دارند هنوز ردپای مناسک این دین در ادبیات فارسی و رفتار ایرانیان متأخر از جمله در اعتقاد به جبر، آنگره‌مینویی دانستن جسم و تلاش آن برای به اسارت گرفتن روح، حرکات پهلوانان در گودهای زورخانه، رفتار عیاران و ... قابل رویت است اما در واقع عملاً هیچگونه نشانه‌ی آشکار و مستقیمی از حضور آگاهانه و مؤثر این دین در زندگی مردم یافت نمی‌شود.